

האוניברסיטה העברית בירושלים

סילבוס

מהות הדמוקרטיה: מבוא להבנת המשבר החוקתי העכשווי -
62744

תאריך עדכון אחרון 05-03-2023

נקודות זכות באוניברסיטה העברית: 2

תואר: בוגר

היחידה האקדמית שאחראית על הקורס: משפטים

השנה הראשונה בתואר בה ניתן ללמוד את הקורס: 0

סמסטר: סמסטר ב'

שפת ההוראה: עברית

קמפוס: הר הצופים

מורה אחראי על הקורס (רכז): ד"ר לימור יהודה

דוא"ל של המורה האחראי על הקורס: limor.yehuda@mail.huji.ac.il

שעות קבלה של רכז הקורס: יום שני 12:00-13:00

תאור כללי של הקורס:

הסערה הציבורית השוטפת את הארץ בימים אלה העלתה לראש סדר היום הציבורי שאלות יסוד הנוגעות למשטר דמוקרטי ולדמוקרטיה בישראל. בתגובה לכך קורס זה מציע הזדמנות ייחודית בה נלמד ונלבן ביחד את השאלות והוויכוחים העומדים במרכז הדיון הציבורי. הלימוד בקורס יהיה מבוסס על ידע רב-תחומי, והדיון בו יכוון להצגת מגוון דעות במסגרת דיון חופשי ומכבד בנושאים אקטואליים אלה.

הקורס יפתח במפגש ישיר עם הסערה סביב הרפורמות המוצעות למערכת המשפט והשלכותיהן על ישראל כמדינה דמוקרטית. בחלקו הראשון של הקורס נערוך היכרות עם עקרונות של משטר דמוקרטי, עם ההיסטוריה של הדמוקרטיה בעולם ובישראל, ועם רכיבי הרפורמה המשפטית המקודמת בימים אלה. בחלק השני של הקורס נעסוק בליבון וביורור משותף של מספר סוגיות הנוגעות לאתגרים העכשוויים בדמוקרטיה בישראל.

מטרות הקורס:

לספק ידע רב-תחומי על ערכי הדמוקרטיה והמשטר הדמוקרטי בכלל ועל הדמוקרטיה בישראל בפרט; לפתח יכולת להערכה ביקורתית של טענות ועמדות המושמעות בנושא, ולטפח את היכולת להתדיין ואף לחקור יחד נושאים טעונים אלה בקבוצה מגוונת של אנשים המגיעים מתפיסות עולם שונות.

תוצרי למידה

בסיומו של קורס זה, סטודנטים יהיו מסוגלים:

- להכיר תיאוריות והיסטוריה של דמוקרטיה
- להכיר את ההתפתחות של הדמוקרטיה במדינת ישראל ויסודותיה
- פיתוח יכולת להערכה וניתוח ביקורתי של טענות ועמדות
- טיפוח כישורים להשתתף בדיונים

דרישות נוכחות (%) :

נוכחות בכיתה או באופן מקוון

שיטת ההוראה בקורס: שילוב בין הרצאות ודיונים בכיתה ובקבוצות קטנות. ההרצאות יועברו על-ידי המורה האחראית על הקורס וכן על-ידי מרצות ומרצים אורחים.

רשימת נושאים / תכנית הלימודים בקורס:

1. מבוא לדמוקרטיה ולמשבר העכשווי
2. "דמוקרטיה היא בחירות בקלפי ושלטון הרוב"
3. "דמוקרטיה. סוף"

4. שלטון החוק או שלטון השופטים?
5. "איפה הייתם בהתנתקות?!"
6. משרתם נאמנותם: למי נאמנים נבחרו הציבור ועובדי הציבור?
7. "מדינת ישראל נ' בנימין נתניהו"
8. "מדינה יהודית ודמוקרטית"
9. השלכות הפגיעה במערכת המשפט על זכויות פרט וזכויות מיעוטים בכח
10. ציות אזרחי ודמוקרטיה
11. חירום וכח בירוקרטי בישראל
12. דיון מסכם

חומר חובה לקריאה:

פירוט הנושאים שיילמדו בקורס

1. מבוא לדמוקרטיה ולמשבר העכשווי
במה מובחנת דמוקרטיה מצורות שלטון אחרות? מה יכול להיות רע במשטר לא דמוקרטי? מהם יסודותיה הערכיים, מהם כללי המשחק / היסודות המוסדיים, ומהם אתגריה של הדמוקרטיה? כיצד התפתחה הדמוקרטיה בעולם? מהם יסודותיה של השיטה הישראלית? מהם רכיבי הרפורמה המשפטית המקודמת על-ידי הממשלה? מהן ההצדקות הנשמעות לקידום הרפורמה? מהן ההערכות לגבי השפעתה של הרפורמה על שיטת המשטר הישראלית?

חומרי רקע:

□ ההכרזה האוניברסלית על זכויות האדם, 1945

□ מגילת העצמאות, תש"ח-1948

□ ועדת החוקה, חוק ומשפט - באתר הכנסת

2. "דמוקרטיה היא בחירות בקלפי ושלטון הרוב." מרצה אורח: פרופ' יצחק גל-נור
מהו היחס בין שלטון העם ושלטון הרוב? האם הרוב בכנסת הוא כל יכול או שיש עליו מגבלות? האומנם נכון לדבר על הפרדת רשויות? על איזונים ובלמים? אילו מנגנוני ריסון מוכרים בשיטות דמוקרטיות? מהם המנגנונים הקיימים בישראל? מהם התנאים לבחירות חופשיות? מה הקשר בין בחירות דמוקרטיות וזכויות אזרח? מהי השתתפות אזרחים הנחוצה לדמוקרטיה: האם היא מתמצה בהשתתפות בבחירות או כוללת השפעה ישירה על קביעת מדיניות?

חומרי רקע:

□ דאל, רוברט א. 2002. על הדמוקרטיה. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 39-62

□ דרור בר-יוסף, דרך בגין - אסופה מהגותו הלאומית-ליברלית של מנחם בגין, מרכז מורשת בגין,

ידעיות אחרונות, ספרי חמד, תשפ"ג-2023, עמ' 43-47, 138-143

3. "דמוקרטיה. סוף" מרצה אורח: ד"ר גייל טלשיר

מהם מדדים מוכרים של דמוקרטיה? מתי משטר מפסיק להיות דמוקרטי? האם העם יכול לבחור להפסיק להיות דמוקרטיה? מהו הדמיון בין תהליכי נסיגה דמוקרטית ועליית הפופוליזם במדינות אחרות, כגון פולין, הונגריה וטורקיה, והמשבר הנוכחי בישראל? לעומת זאת, מהם התנאים להצלחת של מדינות?

חומרי רקע:

□ מדדי דמוקרטיה: House Freedom - מתודולוגיה, מדד עולמי; מדד הדמוקרטיה של האקונומיסט -

באתר המכון הישראלי לדמוקרטיה

□ דמוקרטיה. סוף: ככה נראות מדינות שחשבו שלהן זה לא יקרה. דב גיל-הר ואיתמר מאירי, כאן,

המהדורה המכרזית

4. שלטון החוק או שלטון השופטים?

מהו שלטון החוק? איך נקבע בישראל החוק? האם יש לנו חוקה, ואיך נחקקים ומה מעמדם של חוקי

יסוד? מהו תפקידה של הרשות השופטת? מהם התנאים לרשות שופטת עצמאית? מהיכן לו לבית המשפט הסמכות לבקר את החלטות הממשלה והכנסת? את חקיקת הכנסת? מי ממנה את השופטים? מהם המודלים המוכרים לבחירת שופטים? מהי השיטה האמריקאית? השוויצרית? הניו זילנדית? מהי השיטה הנוהגת בישראל? איזו חקיקה מקודמת בימים אלה לשינוי שיטת בחירת השופטים בישראל? לשינוי מעמד היועצים המשפטיים? להגבלת הביקורת השיפוטית? מה השלכותיה האפשריות של חקיקה זו על שלטון החוק? על עצמאות הרשות השופטת?

חומרי רקע:

□ דרור בר-יוסף, דרך בגין – אסופה מהגותו הלאומית-ליברלית של מנחם בגין, מרכז מורשת בגין, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, תשפ"ג-2023, עמ' 114-138
□ עמיר פוקס, שלטון החוק והניסיונות לחתור תחתיו בישראל, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2.9.2019

5. "איפה הייתם בהתנתקות?!"

אחת הטענות החוזרות הנשמעות מפי תומכי הרפורמה המשפטית מתייחסות לאופן שבו השמאל והמערכת המשפטית התנהלו בתקופת ההתנתקות. בשיעור נכיר את הטענות ונעריך אותן.

חומרי רקע:

□ חוק יישום תכנית ההתנתקות, התשס"ה-2005

□ ההחלטה על תכנית ההתנתקות, מתוך ויקיפדיה

6. משרתם נאמנותם: למי נאמנים נבחר ציבור ועובדי הציבור?

מה הקשר בין טוהר מידות / שחיתות שלטונית, דמוקרטיה וזכויות האזרח? מה בין מינויים פוליטיים ומינויים על בסיס כשירות? כיצד נקבעת מדיניות? מה המשקל של הבטחות הניתנות לבוחר? של ניתוח מקצועי של מומחים? כיצד צריכות להתקבל החלטות במנהל הציבורי – מקצועית או פוליטית? מהם כללי ניגוד העניינים ואת מי הם מחייבים? מהי הבעיה עם מינוי בני משפחה או מקורבים? מה שווה השירות הציבורי אם הנבחרים אינם שולטים בו? מה הוא שווה אם הם שולטים בו?

חומרי רקע:

□ "הערכים הבסיסיים של משרתי הציבור", ישראל וה-OECD, 9.3.2017

□ יאיר שיבר, "טוהר המידות של נבחר ציבור", PsakDin – אתר המשפט הישראלי, 26.4.2006

7. "מדינת ישראל נ' בנימין נתניהו"

העמדה לדין של נבחר ציבור היא אחת הסוגיות שהביאו להתנגשות החריפה ביותר שבין המערכת הפוליטית והמערכת המשפטית. מהן העבירות הפליליות בגין מועמדים לדין נבחר ציבור? מה ייחודן ומה חשיבותן? מהי ההיסטוריה של העמדה לדין של נבחר ציבור בישראל? מהן ההשלכות החוקיות של העמדה לדין והרשעה על כשירותם של נבחר ציבור להמשיך בכהונתם?

חומרי רקע:

□ חוק יסוד: הממשלה, סעיף 6

□ בג"צ 3094/93 התנועה לאיכות השלטון בישראל ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', פ"ד מז(5) 404

□ יעל פינקלשטיין, "מה חושבים בכירי הליכוד על ראש ממשלה תחת כתב אישום? תלוי באיזו שנה

תשאלו אותם", שקוף, 10.12.2019

8. "מדינה יהודית ודמוקרטית" מרצה אורח: פרופ' אלכס יעקובסון

מהו היחס שבין לאומיות ודמוקרטיה? האם לאומיות ודמוקרטיה תומכות זו בזו או סותרות זו את זו? האם "יהודית ודמוקרטית" היא סתירה שאינה ניתנת ליישוב? מהם המתחים המרכזיים בין שני הערכים הללו בהקשר הישראלי? האם יש דרכים להסדירם? מה המחלוקת סביב חוק הלאום? מהו מקומם של האזרחים הערבים בדמוקרטיה בישראל?

חומרי רקע:

□ חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי

□ החוקה הדמוקרטית, עדאלה, 2007

9. השלכות הפגיעה במערכת המשפט

כיצד תשפיע הרפורמה המוצעת על זכויות נשים? על זכויות עובדים? על מיעוטים?

חומרי רקע:

□ "השלכות הרפורמה על מעמדן של נשים בישראל", חוות דעת מטעם המכון הישראלי לדמוקרטיה, אתר הכנסת, 20.2.2023

□ פורום המרצות והמרצים לדיני עבודה, "פגיעה בזכויות העובדות והעובדים בעקבות השינוי המשטרי בישראל", 22.2.2023

10. ציות אזרחי ודמוקרטיה מרצה אורח: פרופ' דוד אנוך

הרעיון שלפיו כל ממשל כפוף לחוק גבוה יותר, חוק של מוסר וצדק, הוא אבן יסוד במחשבה המדינית במערב. מה דינם של חוקים העומדים בניגוד לחוקי המוסר והצדק? כיצד ניתן לזהות מצבים אלה? מהן חובות האזרח? "סרבנות" לחוק מחלישה או מחזקת את המשטר הדמוקרטי?
חומרי רקע:

□ יהושע ויינשטיין (עורך), אי-ציות ודמוקרטיה, הוצאת המרכז האקדמי שלם, 1998

□ דוד אנוך, "אי-ציות אזרחי: מדריך להפרת חוק מטעמים עקרוניים ברגעי משבר", בלוג המרצים למשפטים 16.2.2023

11. חירום וכח בירוקרטי בישראל מרצה אורח: ד"ר יעל ברדה

חומרי רקע:

□ יעל ברדה, הביורוקרטיה של הכיבוש: משטר היתרי התנועה בגדה המערבית 2000-2006, מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד, 2012

□ עלי זלצברגר ואח', "ניהול מצבי חירום בישראל: לקראת דוקטרינה ישראלית ומסגרת רגולטורית כוללת", מרכז הידע והמחקר הלאומי בתחום ההיערכות למצבי חירום, 2022
12. דיון מסכם

חומר לקריאה נוספת:

הערכת הקורס - הרכב הציון הסופי:

מבחן מסכם בכתב/בחינה בעל פה 0 %

הרצאה 0 %

השתתפות 40 %

הגשת עבודה 0 %

הגשת תרגילים 40 %

הגשת דו"חות 0 %

פרויקט מחקר 0 %

בחנים 0 %

אחר 20 %

ראה פירוט

מידע נוסף / הערות:

הציון בקורס לא יתבסס על מבחן אלא יורכב מ-40% עבור השתתפות בשיעורים, 20% עבור העלאת פוסטים בקבוצת הקורס, ו-40% עבור משימת סיכום שתוכל להיות משימת כתיבה אישית קצרה (500-1,000 מילה) או הצגה קבוצתית של נושא בכיתה בפורמט של פרזנטציה קצרה.
ציון עבור השתתפות בשיעורים (40%): 40 נקודות עבור השתתפות בשיעורים ניתן לצבור באמצעות מתן תשובות לשאלות אינפורמטיביות בחידונים דיגיטליים פשוטים שיינתנו בסוף השיעור (ארבע שאלות,

שיתייחסו לנושא השיעור), ובאמצעות השתתפות התורמת לדיונים שיתקיימו בשיעור.
ציון עבור העלאת פוסטים בקבוצת הקורס (20%): 20 נקודות עבור העלאת 2 פוסטים במהלך
הקורס, בהתאם להנחיות שיינתנו (פוסט פתיחה להיכרות, פוסט המציע נושא לדיון/מגיב לדיון
שהתקיים בכיתה).
ציון עבור משימת כתיבה אישית/הצגה קבוצתית בפורמט קצר (40%): נושא המחקר והפרזנטציה יהיה
נתון לבחירה, בתיאום עם המרצה.